

De oude medaille van het H. Kruis van Hoboken

1. zilveren penning van het H. Kruis van Hoboken.

Iedereen kent ongetwijfeld mensen in zijn familie- of vriendenkring die op “bedevaart” naar Lourdes, Santiago de Compostella of eventueel dichterbij huis naar Scherpenheuvel zijn gegaan. Traditioneel gingen mensen op reis naar een bijzondere plaats waar een heilige wordt vereerd in de hoop een goddelijke zegen te krijgen, getuige te zijn van verschijningen, genezen te worden of een kwijtschelding van hun straf in het vagevuur (de zgn. aflaat of *indulgentia*) te verkrijgen. Soms werd de bedevaart opgelegd als boetedoening en was het een voorwaarde voor de absolutie.

Volgens ruwe schattingen waren er in de 11de en 12de eeuw jaarlijks zo’n half miljoen mensen in Europa op bedevaart. De populaire bestemmingen waren het Heilige Graf in Jeruzalem, het graf van Petrus in Rome en het graf van apostel Jacobus de Meerdere in Santiago de Compostella.

De moderne bedevaartganger doet het meer om tot bezinning te komen, om over God en het leven na te denken, om andere mensen te ontmoeten, maar sommigen aanzien het ook als een fysieke uitdaging of om er geweest te zijn.

Hoboken, een populair bedevaartsoord

Vóór de beeldenstorm (1566), waren de kruisbeelden in een kapel in Mortsel (“Oude-God”), Berchem en dit van de “Zwarte God” van Hoboken populaire bestemmingen voor bedevaarders in Antwerpen. Enkel dit van de Zwarte God van Hoboken overleefde de beeldenstorm. De inwoners hadden het kruisbeeld op het stenen gewelfsel van de kapel verstoppt. De kapel en zijn inhoud, inclusief de oorkonden met betrekking tot de geschiedenis van het Heilige Kruis en de Heilige Kruiskapel gingen tijdens de beeldenstorm in de vlammen op.

Om de geschiedenis te bewaren werden op 25 april 1618 de herinneringen van “drie bejaarde en geloofbare personen” in een notariële akte genoteerd. Zo verklaarden zij: *“dat het beeld van het H. Kruis van Hoboken, hetwelk tegenwoordig binnen de voornoemde kapel van Hoboken nu andermaal is verheven, oud te zijn tussen de vijf- en zeshonderd jaar, en dat in hetzelfde beeld zou berusten een weinig hout van het H. Kruis van onzen Zaligmaker Jesus Christus. Welk beeld met den vloed onder het veek of oud riet tot Hoboken zou aangedreven zijn. En ditzelfde is vereerd geweest, eerst in een kleine kapelleken, dat nadien tot twee of drie keren vergroot werd, zoals men het nog aan het metselwerk van de gevel der kapel kan bemerken. Ook nog gehoord te hebben dat hun voorouders altijd hetzelfde beeld in grote eer hebben zien houden en dat er jaarlijks grote devotie was. Ook gezien te hebben dat dezelfde kapel met vele kabels van schepen, ijzeren ketenen, boeien, krukken en harnessen van binnen was behangen, die aldaar door mirakelen, zo men zegde, geofferd werden. En gezien de grote begankenissen van de zeevaarders, die in dezelfde kapel hun kabels van hun schepen offerden op het goed succes van hun zeevaart, werd dezelfde genoemd de Schipperskapel door de menigvuldige bedevaarten, die de voornoemde comparanten door de zeevaarders in de vermelde kapel hebben zien doen”*.¹

2. Oude foto van de Schelde nabij Hoboken bij Antwerpen.

Hoogstwaarschijnlijk spoelde het kruisbeeld aan de oevers van de Schelde te Hoboken in de tweede helft van de 12de eeuw aan. In die periode, en meer bepaald in de periode tussen 1174 en 1180. In 1175 werd het dorp Saftingen nabij Antwerpen weggespoeld. In 1176 was er veel waterrellende in Holland waar veel mensen verdronken. De watervloed van 1180 strekte zich uit tot Damme.²

3. Het H. Kruis overleefde de beeldenstorm evenals een brand van de oude kruiskapel in 1585.

De stijl van het kruisbeeld “Zwarte God van Hoboken”³ is met uitzondering van de armen, welke later vernieuwd zijn, toe te wijzen aan de 12de eeuw.⁴ Jezus Christus heeft een lengte van 1,63 meter en een grauwwartachtige kleur. Het beeld toont kleine beschadigingen. Onder de borst is een kruisgewijze holte waarin een gedeelte van het waarachtig kruis van Christus zou ingesloten zijn. Indertijd bewaarde men de relikwieën van heiligen in de beelden.⁵

Coenraet Schetz en zijn nakomelingen, baronnen van Hoboken

Erasmus Schetz (1476-1550), wiens vader Coenrart muntmeester van de prins-bisschop van Luik was, vestigde zich in Antwerpen en richtte er een succesvolle handelsonderneming op. Hij kocht in 1545 de heerlijkheid Grobbendonk. Zijn zoon Gaspard (1513-1580) was ook een succesvolle handelaar en werd in 1560 algemeen schatbewaarder der Nederlanden. Hij erfde Grobbendonk en kocht Wezemaal, Heist en Hingene. Zijn tweede vrouw was Catherina van Ursel, dochter van de Antwerpse burgemeester Lancelot van Ursel. Gaspards oudste zoon Lancelot werd burgemeester van Brussel; zijn tweede zoon Jan Karel werd kanselier van de Orde van het Gulden Vlies. Een andere zoon Coenraet Schetz (gedoopt Antwerpen 19 maart 1553) trouwde in 1587 met Françoise Richardot, dochter van Jan Grusset (Richardot), een advocaat uit Besançon die voorzitter was van de Brusselse Geheime Raad. In 1588 werd hij lid van de Raad van Financiën in Brussel, in 1600 werd hij baron van Hoboken en in 1604 ambassadeur in Engeland. Hij bleef dat tot 1609. Coenraet Schetz deed als eerste baron van Hoboken zijn intrede op 26 juni 1611.⁶

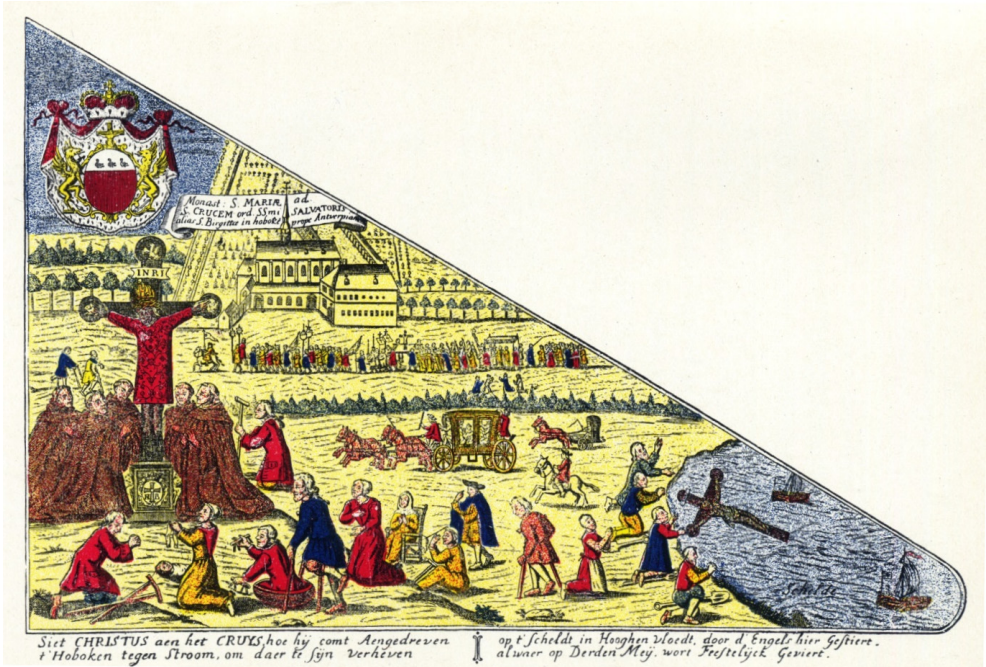
In 1617 erfde hij het landgoed van zijn tante, Barbara van Ursel. Het was het gevolg van een adoptieregeling waardoor hij en zijn erfgenamen de naam Van Ursel hebben voortgezet. Hij stierf te Brussel op 16 juli 1632.

De besproken medaille toont het vroege wapenschild met toernooihelm (dus zonder kroon)⁷ van de baron van Hoboken en we mogen niet uitsluiten dat deze reeds gemaakt werden vanaf het begin van de 17de eeuw.⁸

Memorabilia

Om een blijvende herinnering te hebben van de bedevaart, werd van oudsher op de bedevaartsplaatsen pelgrimsinsignes te koop aangeboden.⁹ Tot op heden werden er geen pelgrimsinsignes van Hoboken teruggevonden.¹⁰

Vanaf de 17de eeuw geraakten de pelgrimsinsignes in onbruik en werden ze veelal vervangen door prentjes, vaantjes en medailles.

4. Processievaantje van Hoboken

Alfons K.L. Thijs schreef in zijn studie naar dit onderwerp: “Het is duidelijk dat vaantjes en prenten tot de belangrijkste middelen behoorden om de oude, door de protestantse kritiek en de maatschappelijke en economische ontreding na de Beeldenstorm (1566) vaak sterk aangetaste devoties nieuw leven in te blazen bij de grote massa. De aanwending hierbij van religieuze grafiek lag des te meer voor de hand omdat men in de Zuidelijke Nederlanden en meer bepaald hoofdzakelijk te Antwerpen kon beschikken over een uitzonderlijk groot aantal bekwame ontwerptekenaars en graveurs. Als centrum van de productie van devotieprenten verwierf de Scheldestad in de zeventiende en de achttiende eeuw zelfs een internationale betekenis: zij leverde prenten voor tientallen buitenlandse bedevaartsplaatsen, tot in Spanje, Italië en Oost-Europa toe. De bedevaartvaantjes zetten na 1585 hun door de troebelen enigszins gestremde veroveringstocht opnieuw verder in de Spaanse Nederlanden”.¹¹

Verder vermeldde hij dat er op de verering van het mirakelkruis van Hoboken van 1594 tot 1603 3.008 en van 1604 tot 1613 32.650 vaantjes werden gedrukt!

De “oude medaille van het H. Kruis”

De oude zilveren medailles van het Heilig Kruis van Hoboken, gevormd uit twee zilveren plaatjes die opeen gesoldeerd zijn, zijn zeer zeldzaam. Naast de afgebeelde zilveren ovale penning (afb. 1) uit de verzameling van de auteur¹² is er een exemplaar uit de collectie van Emile-H Van Heurck, afgebeeld in de Revue Belge de Numismatique,¹³ en één gravure van een medaille in “Hoboken en zijn wonderdadig kruisbeeld” van P.D. Kuyl.¹⁴ Het exemplaar van de auteur weegt 2,12 g en meet 34,4 × 24,6 mm; de twee andere exemplaren wegen 2,65 g en meten 36,0 × 24,0 mm.¹⁵

Op de voorzijde is het tafereel van de Calvarie afgebeeld: Jezus met doornenkrans naar rechts gebogen op het kruis, de lenden bedekt, de voeten opeen geplaatst. Aan de voet van het kruis Maria en de Apostel Johannes. De rand is met lauweren bezet. Omschrift: HEILICH / CRVIS.

Op de keerzijde is de graflegging voorgesteld door het dode lichaam van Jezus Christus uitgestrekt op het doodskleed en twee personen die het hebben neergelegd. Bovenaan het wapenschild van de baron van Hoboken. De rand is met lauweren bezet. Omschrift: TOT . HO / BOKEN.

5. De medaille toont het vroege wapenschild met toernooihelm van de baron van Hoboken. Links van het draagoog is er een stempeling zichtbaar van een dolfin in contour, een Nederlands belastingsmerk uit de periode 1859-1893, dat er dus twee eeuwen later werd op aangebracht.

Ik dank de heer Jürgen Vanhoutte voor zijn hulp m.b.t. de informatie van het wapenschild van Coenraet Schetz en de heer Wim Nys, adviseur en teamverantwoordelijke collectie en onderzoek bij het Zilvermuseum van de provincie Antwerpen, voor het bestuderen van de stempeling en mevr. Linda Everaert voor het nalezen van de tekst.

Foto's

1, 5: Patrick Pasmans.

2: Nels, Brussel Serie 71, No. 33 (archief P. Pasmans).

3, 4: uit het boek van P.D. Kuyl “Hoboken en zijn wonderdadig kruisbeeld”.

Noten

1. Kuyl, 66-69.
2. Kuyl, 69-72.
3. het woord God werd vroeger gebruikt in den zin van Kruisbeeld (Kuyl, 72, voetnoot 1)
4. Kuyl, 72-74; Reusens, *Archéologie Chrétienne*.
5. Kuyl 73.
6. Van Bladel, 82.
7. Vgl. het wapenschild van Coenraet Schetz op de gravure van de grafsteen van Coenraet Schetz en Françoise Richardot op blz. 6 van d'Ursel, B., *Les Schetz. La maison d'Ursel* en ook op blz. 113 van d'Ursel, H. *Notes et documents concernant la famille d'Ursel*.
8. Contra: Kuyl stelt dat het wapenschild toebehoort aan baron Frans Van Ursel en stelt dat deze medailles gemaakt werden op het einde van de 17de eeuw.
9. Over dit onderwerp: J. van Herwaarden, *Bedevoarten in en vanuit de Nederlanden. Enkele aspecten van het verschijnsel bedevoarten in de late middeleeuwen*, 53-63; A.A.G. Gaalman, *Middeleeuwse pelgrimstochten en bedevaartssouvenirs*, 8-17.
10. Zie: H.J.E. Van Beuningen, *Heilig en Profaan*, 3 delen, Stichting Middeleeuwse Religieuze en Profane Insignes, Cothen, 1993, 2001, 2012.
11. Thijs, 152.
12. Ex. verzameling Werner Jaggi, geveild bij Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung, Veiling 226 (16 oktober 2014), lot 3256.
13. Van Heurck, 167.
14. Kuyl, 93.
15. Er is geen exemplaar in de verzameling van het Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek van België en dus ook niet weerhouden in de studie van F. Steyaert.

Bibliografie

- Dierickx H., *Geschiedenis van Hoboken*, Antwerpen, 1954, 392.
- d'Ursel B., *Les Schetz. La Maison de Grobbendonk. La Maison d'Ursel*, Recueil Office de Généalogie et d'Héraldique de Belgique, 2 vol., 2005.
- d'Ursel, H., *Notes et documents concernant la famille d'Ursel*, Brussel, 1914.
- Gaalman A.A.G., *Middeleeuwse pelgrimstochten en bedevaartssouvenirs*, in: R.M. Van Heeringen e.a., *Heiligen uit de Modder*, Utrecht, 1988, 8-17.
- Kuyl, P.D., *Hoboken en zijn wonderdadig kruisbeeld*, Antwerpen, 1925, 113.
- Reusens E., *Éléments d'archéologie chrétienne*, 2 Vol., Leuven, 1875.
- Steyaert F., *Les médailles religieuses du Cabinet des médailles (Bruxelles) (XVIe-XVIIIe siècle)*, Moneta Wetteren, 2011.
- Thijs Alfons K.L., *Devotieprenten en het contrareformatorische herkersteningsoffensief in de Zuidelijke Nederlanden*, in: Vlaanderen. Jaargang 41. Christelijk Vlaams Kunstenaars verbond, Tielt 1992.
- Van Bladel, W., *Acht eeuwen geschiedenis van de parochie Hoboken en van de Zwarte God*, Tielt, 1980, 246.
- Van Herwaarden J., *Bedevoarten in en vanuit de Nederlanden. Enkele aspecten van het verschijnsel bedevoarten in de late middeleeuwen*, in: A.M. Koldewey e.a., *Heilig en Profaan, Laatmiddeleeuwse insignes in cultuurhistorisch perspectief*, Amsterdam, 1995, 53-63.
- Van Heurck, E.-H., *Une médaille du pèlerinage de la Sainte-Croix à Hoboken*, in: *Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie*, Brussel, 1920, 167-172.

Patrick Pasmans